

Ullvi i Irsta

Fastigheten Ullvi 3:639, Irsta socken,
Västerås kommun, Västmanland

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2017:34
ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 1 OCH 2

Ullvi i Irsta

Fastigheten Ullvi 3:639, Irsta socken,
Västerås kommun, Västmanland

Leif Karlenby

Lst dnr 431-5882-2015

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2017 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2017:34

Författare Leif Karlenby

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Schaktningsarbeten i områdets centrala del.

Foto Samtliga fotografier tagna av Leif Karlenby.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	6
Tidigare undersökningar	6
Syfte och frågeställningar	6
Metod och utförande	7
Fältinventering	7
Utredningsgrävning	8
Resultat	10
Tolkning	14
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	15
Bilagor	18
<i>Bilaga 1. Schaktlista</i>	18

Figur 1. Karta över Irsta med den aktuella undersökningsplatsen markerad med svart ring. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Uppdragsgivaren planerade att uppföra fem enbostadshus inom en del av fastigheten Ullvi 3:639. Utredningsområdet, som var cirka 10 000 kvadratmeter stort och beläget i hagmark, har tidigare till delar legat som åker. Med tiden har jorden lagts i träda, men ännu på storskifteskartan från år 1821 kan man se att området var odlat. I åkermarken har funnits öppna diken, som idag återfinns som igentorvade svackor. Dessa löper ned mot ett större dike. Området har förmodligen varit sankt.

I områdets sydvästra del, strax invid vägen, påträffades fyra röjningsrösen, varav två var övertorvade och två var delvis övertorvade. De har förmodligen tillkommit som en följd av att marken där de var belägna har varit stenig. Odlingen här bör vara tidigare än 1821, då de låg på ett parti som då inte var åker. Förmodligen har de tillkommit i samband med en tidigare åkers utbredning, som kan ses på en karta från år 1652.

I de 21 schakten som grävdes framkom ingen fornlämning. Röjningsrösen och den gamla åkermarken utgör inte fornlämning utan bör registreras som övrig kulturhistorisk lämning.

Figur 2. Vy över en del av utredningsområdet. Marken låg som hagmark, men hade inte betats på en tid. Området var beväxt med björkar, enar och en del slyiga snår av främst björk och asp. Foto från från sydväst.

Inledning

VERA Arkitekter AB planerar att uppföra fem enbostadshus på en del av fastigheten Ullvi 3:639. Utredningsområdet omfattade cirka 10 000 kvadratmeter. Landskapet karakteriserades av ett småbrutet landskap med äldre betesmark, solitära träd och bitvis blockig terräng. Undersökningsområdet var beläget strax under 15 meter över havet.

Bakgrund och kulturmiljö

Ullvi omnämns första gången år 1378 i en medeltida handskrift. Dock antyder namnet en betydligt äldre och hednisk bakgrund. Det anspelar på den gamla gudomen *Ull* som anses ha varit en himmelsgud, då namnet betyder glans, strålande, den helige (Vikstrand 2001:166) och efterledet *-vi* betyder helig plats, helgedom (2001:298). Området i övrigt är fullt med ortnamn med ålderdomlig och förhistorisk karaktär. Inte minst kan nämnas Frösåker som också anger en förhistorisk gudom, alltså *Frö*, med betydelsen den främste, i sammansättning med ett annat sakralt efterled *-åker* (2001:55; 366f).

Tidigare undersökningar

I närområdet ligger flera gravfält, ensamliggande stensättningar, boplatser, hållristningar och hägnader. Inom utredningsområdet var inför utredningen ingen fornlämning känd.

Väster om utredningsområdet har arkeologiska insatser utförts inför anläggandet av den nya vägen till Gäddeholm. Det slutliga resultatet av dessa insatser visar att där fanns boplatslämningar (Irsta 442) och fossil åkermark (Irsta 446) (Gatti 2013).

Nordöst om utredningsområdet undersöktes år 1997 en del av en boplatz från äldre järnålder. På platsen påträffades ett fyrtiotal anläggningar, bland annat stolphål till en byggnad (Renck 1997).

I åkermark en halv kilometer öster om undersökningsområdet har en arkeologisk utredning genomförts under år 2007. Även där framkom boplatslämningar (Norr & Nyström 2008).

I september år 2010 genomfördes en mindre schaktningsövervakning i samband med nedläggandet av en elkabel invid Irsta 36:1-2, som resulterade i att läget för Irsta 36:2 kunde rättas till i förhållande till verkligheten (Karlenby 2010).

Syfte och frågeställningar

Syftet med utredningen var att konstatera om det inom området fanns fornlämningar som inte är kända. Resultaten skulle också kunna användas som underlag i företagarens fortsatta planering och för att ge Länsstyrelsen beslutsunderlag inför en tillståndsprövning i ärendet.

Arbetet har delats upp i två etapper, dels etapp 1 bestående av arkiv- och kartstudier samt fältinventering, dels en etapp 2 i form av en utredningsgrävning som skulle klargöra om det finns fornlämningar som inte är synliga i markytan. Etapp 1 skulle klargöra om det i området fanns synliga fornlämningar som inte var kända tidigare och identifiera områden där det kunde finnas fornlämningar som inte var synliga ovan mark.

Utredningen genomfördes med hög ambitionsnivå. Utredningen skulle ge ett fullgott underlag inför kommande samhällsplanering och arkeologiska undersökningar.

Undersökningens viktigaste målgrupper är Länsstyrelsen och VERA Arkitekter AB. Resultaten ska också kunna användas av undersökare vid upprättande av undersökningsplan för en arkeologisk förundersökning eller undersökning.

Metod och utförande

Kart- och arkivstudier

Kart- och arkivstudierna genomfördes främst i de digitala arkiven. Detta omfattade en närmare genomgång av Fornsök. Det historiska kartmaterialet analyserades utifrån Lantmäteriets historiska kartmaterial på nätet som innefattar Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens kartarkiv och Lantmäterimyndighetens kartarkiv. Utöver dessa gjordes en kontroll mot det äldre storskaliga kartmaterialet på Riksarkivet. En sökning i Svenskt Diplomatarium på Riksarkivet och SOFI (Ortnamnsarkivet) gjordes i syfte att spåra eventuella medeltida namnkopplingar. Statens Historiska Museums fynddatabas användes i syfte att spåra eventuella arkeologiska lösfynd i området.

Figur 3. Bild av områdets vegetation. Ställvis var växtligheten tät med stora träd och enbuskar, som vi försökte undvika att skada. Foto från norr.

Fältinventering

Fältinventeringen skedde före utredningsgrävning. Då området var beläget i ängs- och betesmark utfördes fältinventeringen som en okulär besiktning.

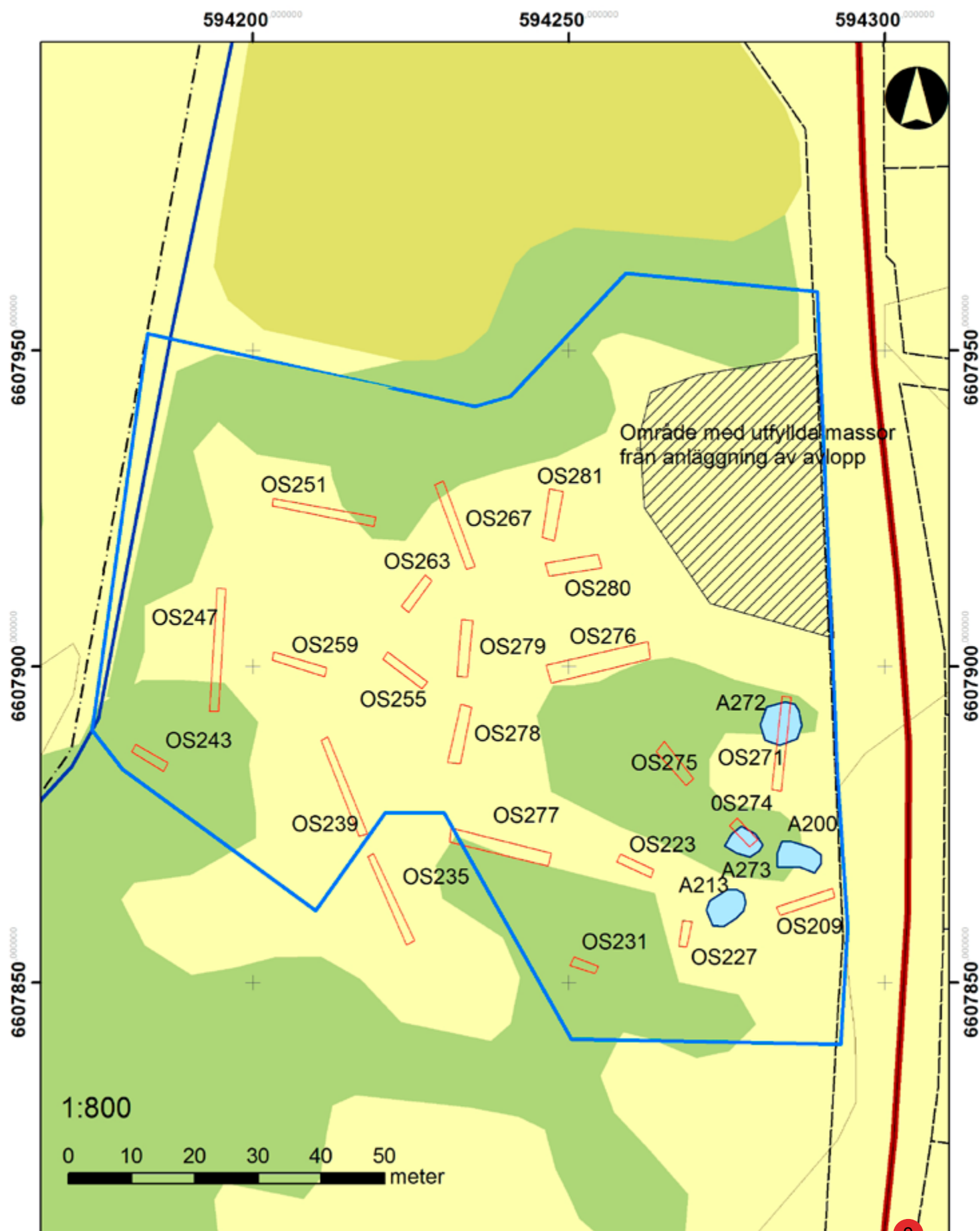
Figur 4. Schaktning inom utredningsområdets norra del.

Utredningsgrävning

Utredningsgrävningen kom att genomföras med hjälp av schakt grävda med grävmaskin. Schakten var mellan 3 och 21 meter och grävdes i ängsmarken (gammal åkermark) ned till skiljet mellan matjords- eller ploglager och underliggande orörd mark. Schaktens längd anpassades efter de topografiska förutsättningarna. Schakten grävdes med en skopas bredd, vilket motsvarade 1,6 meter. Eftersom det inom ytan fanns flera stora björkar och omfattande bestånd med en fick schakten placeras på ett sådant sätt att de inte skadade trädens rötter. Detta är anledningen till att visa ytor på planen saknar schakt. I nordöst fanns en större yta där man lagt ut jordmassor med maskin. Detta har skett i samband med att en avloppstrumma anlagts invid vägen, precis i den nordöstra delen av utredningsområdet.

Vi försökte, trots ovan redovisade hinder, att placera schakten med en så jämn fördelning över ytan som var möjligt. Enligt undersökningsplanen skulle cirka 5 procent av ytan att grävas, det vill säga omkring 500 kvadratmeter. Vid utredningen grävdes 21 schakt med en sammanlagd längd av 304 meter och en yta motsvarande 486 kvadratmeter, det vill säga strax under 5 procent av ytan (4,9 procent).

Grävda schakt och påträffade anläggningar mättes in med RTK-GPS. Schakten redovisas i rapporten på en plan och i en tabell (se bilaga 1). Fyra röjningsrösen påträffades och beskrivs i löpande text nedan.

Figur 5. Plan över utredningsområdet med grävda schakt (röda rektanglar) och röjningsrösen (blå runda figurer i sydvästra delen av utredningsområdet). Skala 1:800.

Resultat

Utredningsområdet var beläget i hagmark, men har inte betats under senare år. Därför var det vid utredningstillfället täckt av meterhögt fjolårsgräs. Delar av området var oåtkomligt eller svåråtkomligt på grund av slyiga dungar som även innehöll ett bestånd av stora björkar och enbuskar. På ytan låg också två större flyttblock.

Marken bestod av ett cirka 0,2 meter tjockt matjordslager under grästorven. Matjorden utgjorde gammal åkerjord. I botten fanns steril, glacial lera och mjäla. Inget av schakten i den forna åkermarken innehöll någonting av arkeologiskt intresse. Ett par schakt grävdes på den något högre belägna marken i områdets sydöstra del, i anslutning till de två ovan mark synliga röjningsrösen, och båda schakten kom att beröra två tidigare osynliga röjningsrösen.

Området genomkorsades av igentorvade diken i öst-västlig riktning. De mynnade ut i ett kraftigt dike som avvattnade området åt väster. Dessa diken är synliga på storskifteskartan från år 1821 (se figur 7). Möjligen kan de föras tillbaka till mitten av 1600-talet (se utsnitt ur arealavmätningsskarta från år 1652, figur 6). Förmodligen har marken här varit sank eller i alla fall tidvis fuktig då dikena närmast verkade ha en dränerande funktion. När vi kommer fram till 1900-talets början har åkermarken till stora delar lagts ned och betesmarken etablerats. Norr om utredningsområdet finns dock odlad mark än idag (Härads-ekonomiska kartan 1905–11, figur 8).

I sydöst påträffades invid vägen fyra röjningsrösen, varav två stycken var synliga ovan mark. De två övriga framkom vid schaktgrävning. Rösen låg i ett parti som var något högre beläget än övriga delar; marken bestod här av sand och morän. Därför torde det endast vara där som röjningsrösen varit möjliga att plocka ihop. De låg utanför odlingsjorden på storskifteskartan så de torde vara hopplöskade före 1800-talet.

A200 var ett välvt röjningsröse, 7x4 meter stort och 0,7 meter högt, ej övertorvat. Det var lagt av 0,4–0,5 meter stora stenar runt ett 2 meter stort block. En del sten mot vägen kan ha tillkommit i samband med utbyggnad av denna.

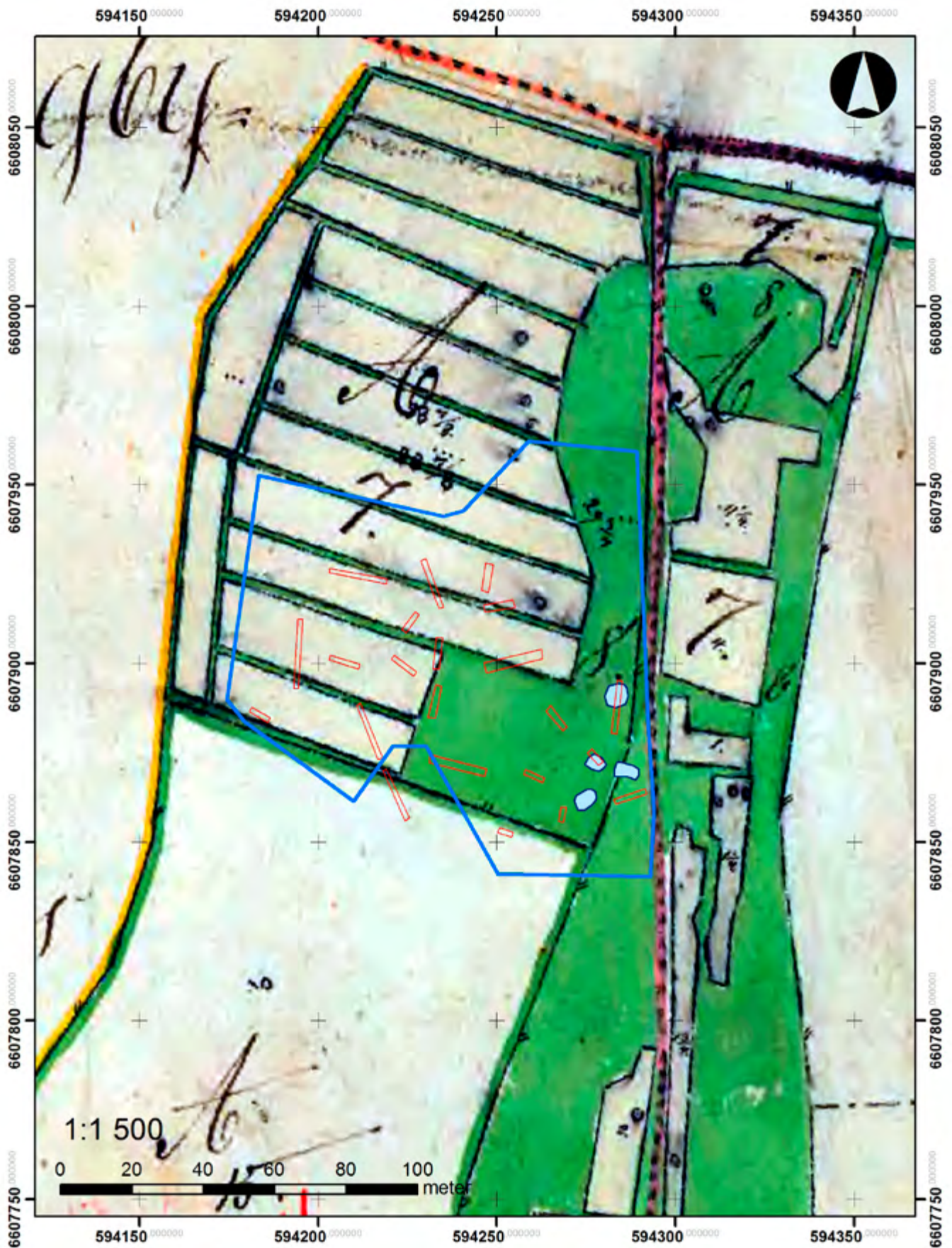
A213 var ett välvt röjningsröse, 5 meter i diameter och 1,0 meter högt. Stenarna var mindre än 0,5 meter stora, men av blandad storlek. Röset var upplagt runt ett större block.

A272 var ett flackt och helt övertorvat röse med en ungefärlig diameter av 6 meter. Höjden från östra sidan var 0,5 meter. Stenfyllningen var gles och bestod 0,1–1,0 meter stora stenar. Röset var jordblandat och sannolikt inte så gammalt.

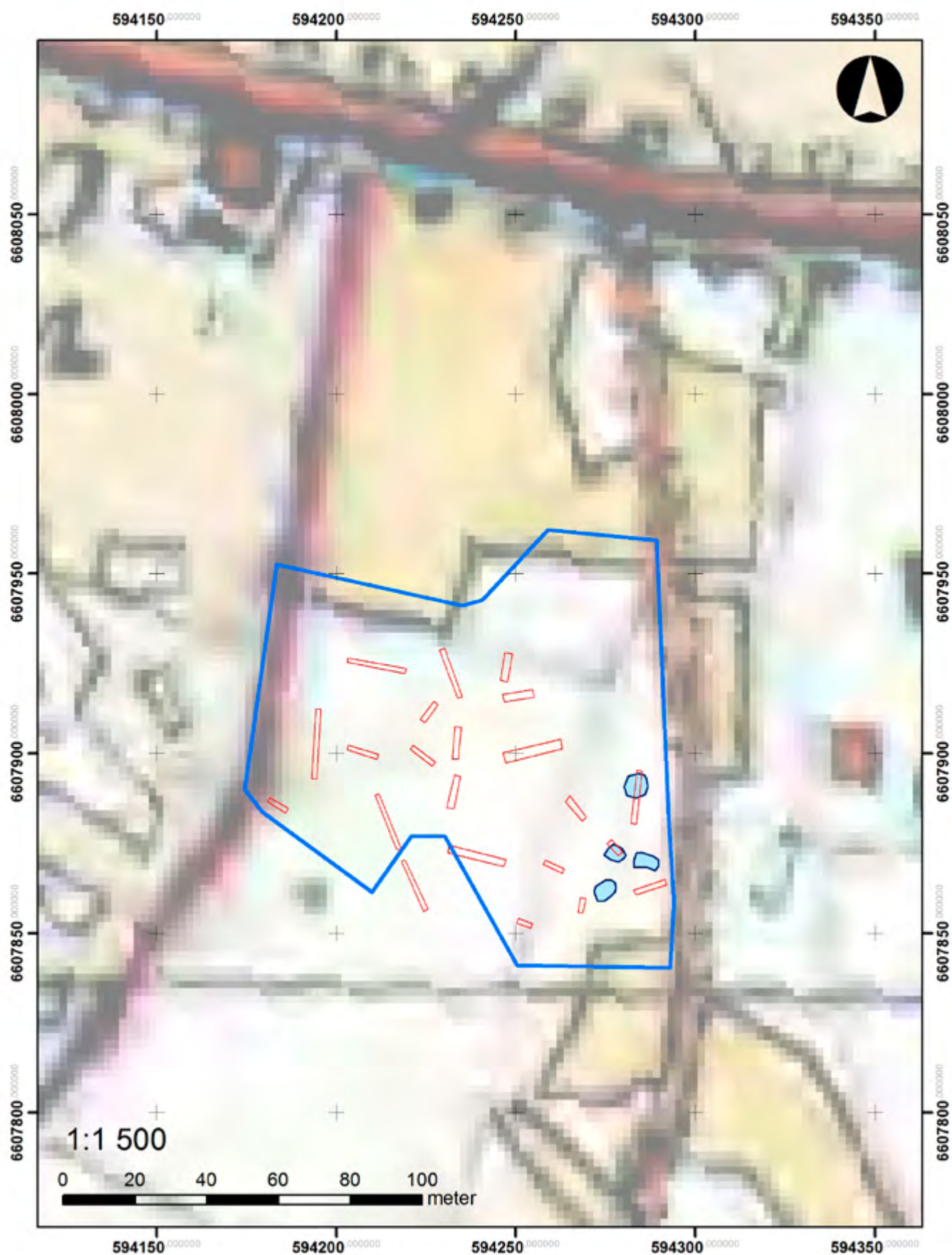
A273 var lätt välvt och övertorvat, 5x4 meter stort och med en höjd av 0,6 meter från lägsta punkten. Från södra sidan var det enbart 0,2 meter högt. Stenarna var 0,1–0,3 meter stora. Möjligen är A273 ett äldre röse än de övriga.

Figur 6. Utsnitt ur arealavmätningsskarta från år 1652 över Ullvi by. Denna karta saknar igenkännbara element som skulle kunna användas för rektifiering, varför den presenteras "som den är". Röd pil markerar det ungefärliga läget för utredningen.

Figur 7. Storskifteskartan från år 1821 rektifierad med utredningsområdet och inmätta objekt och schakt inlagda.

Figur 8. Häradsekonomska kartan från åren 1905-11 rektifierad med mätningarna inritade.

Schakten grävdes, som beskrevs ovan, spridda över ytan för att få största möjliga täckning. Det gällde att med den begränsade yta som schakten ändå täckte ge ett så gott underlag som möjligt för att kunna avgöra om det fanns fornlämning inom ytan.

Sammanlagt grävdes närmare 500 kvadratmeter i den gamla åkermarken. Marken var i hög utsträckning av samma karaktär med ett cirka 0,2 meter tjockt matjordslager överst. Därunder fanns glaciala avlagringar i form av lera, silt och fin sand. Det fanns ingen större variation över ytan utan marken var likadan, med undantag för en mindre moränkulle i sydväst (där röjningsrösen påträffades). Gemensamt för alla schakten var också att de helt saknade spår efter äldre aktiviteter. Beskrivning av de enskilda schakten redovisas i bilaga 1.

Tolkning

Vid schaktgrävningen påträffades inga fornlämningar. Platsen förefaller inte ha varit bebodd vid tidigare tillfällen och där har sannolikt inte heller funnits gravar. Söder om utredningsområdet finns ett antal stensättningar registrerade och i väster har boplatzlämningar undersökts. Det är förmodligen där man levt och begravt sina döda.

Spår av äldre odling fanns emellertid inom ytan, men kan inte betraktas som fornlämning enligt Riksantikvarieämbetets och Fornsöks definition. Möjligen utgör de "övrig kulturhistorisk lämning". Utifrån kartorna kan man anta att de spår av diken som fanns synliga vid utredningen härstammar från de åkrar som är avbildade på storskifteskartan från år 1821; möjligen med undantag för röjningsrösen som ligger utanför odlingsmarken på denna karta och sannolikt skall betraktas som äldre hörande till 1600-tal.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med utredningen var att påvisa om fornlämning fanns inom utredningsområdet och därigenom utgöra ett fullgott underlag för uppdragsgivarens fortsatta planering och för Länsstyrelsen i den fortsatta ärendehantering.

Alla ingående moment i utredningen genomfördes enligt den två-etappsmodell som presenteras ovan under metodavsnittet. Däri ingick kart- och arkivstudier samt inventering med okulär besiktning av ytan före utredningsgrävning med maskin. Resultatet var visserligen nedslående i det att ingen fornlämning påträffades, men arbetet har uppfyllt undersökningsplanens syfte.

Arkeologgruppen AB anser därför att utredningen har utförts i enlighet med det syfte och den ambition som uttrycks i undersökningsplanen.

Referenser

Tryckta källor

- Gatti, C. 2013. *Gäddeholmsprojektet - Hagbyholm. Historiska lämningar längs Gäddeholmsvägen*. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Irsta 442, 446 och 448. Hagbyholm 1:1. Irsta socken, Västerås kommun, Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:4.
- Karlenby, L. 2010. *Ålby i Irsta*. Västmanland, Irsta socken, Älby 5:1. Arkeologgruppen AB rapport 2010:8. Örebro.
- Norr, S. & Nyström, M. 2008. *Irsta: två planområden i äldre järnåldersmiljö*. Irsta socken, Västerås kommun, Västmanland. Särskild arkeologisk utredning. Rapporter från Arkeologikonsult 2008:2080-81.
- Renck, A. M. & Vinberg A. 1999. *Ett gårdsläge från äldre järnålder vid Irsta-Lista*. Arkeologisk undersökning, Västmanland, Irsta socken, Ullvi 3:1. RAÄ 399. Stockholm. Rapport UV Stockholm.
- Vikstrand, P. 2001. Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LXXVI. *Studier till en svensk ortnamnsatlas av Thorsten Andersson*. 17. Uppsala.

Kartor och arkivmaterial

LANTMÄTERIMYNDIGHETERNAS ARKIV

Storskifteskarta år 1821 (19IRS-62)

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV

Arealavmätning år 1652 (Irsta socken Ullvi nr 1-2)

RIKETS ALLMÄNNA KARTVERKS ARKIV

Häradsekonomiska kartan år 1905-11 (Gäddeholm J112-74-3)

INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN I UPPSALA

Uppslagsord Ullvi, Irsta socken, Västmanland

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Västmanland
Kommun	Västerås
Landskap	Västmanland
Socken	Irsta
Fastighet	Ullvi 3:639
Fornlämningsnummer	–
Lämningsstyp	–
Datering	–
Typ av undersökning	Utredning etapp 1 och 2
Länsstyrelsens beslutsdatum	2016-11-22
Länsstyrelsens diarienummer	431-5882-2015
Arkeologgruppens projektnummer	Ag2016_14
Projektleddning	Leif Karlenby
Personal	Leif Karlenby, Annica Ramström
Undersökningstid	2017-04-24 till 2017-04-25
Exploateringsyta	10000 m ²
Undersökt yta	486 m ² , 304 löpmeter
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Digitalt arkiv	Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Fynd	Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktlista

O209

10x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder sand och siltig morän.

O223

7x1,6 meter, 0,2 meter djupt. Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder glacial silt.

O227

5x1,6 meter, 0,1 meter djupt. Grästorv över tunt skikt matjord. Därunder blockrik siltig morän.

O231

5x1,6 meter, 0,2-0,5 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder glacial silt, enstaka större stenar.

O235

20x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O239

18x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O243

6x1,6 meter, 0,2 meter djupt. Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O247

21x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O251

18x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt och lera.

O255

12x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O259

10x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O263

7x1,6 meter, 0,2 meter djupt. Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O267

17x1,6 meter, 0,2 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder lerig silt.

O271

15x1,6 meter, 0,2-0,3 meter djupt.
Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder silt. Schaktet grävt över röse A272.

O274

3x1,6 meter, 0,1 meter djupt. Grästorv över röse (A273).

O275

8x1,6 meter, 0,2 meter djupt. Grästorv över matjord (gammalt ploglager). Därunder silt.

Bilaga 2. Anläggningslista

A200

Röjningsröse, 7x4 meter stort och 0,7 meter högt. Ej övertorvat, välvt och lagt av 0,4-0,5 meter stora stenar runt ett 2 meter stort block. En del sten mot vägen kan ha tillkommit i samband med utbyggnad av denna.

A213

Röjningsröse, 5 meter i diameter och 1,0 meter högt. Stenarna var mindre än 0,5 meter stora men av blandad storlek. Röset var välvt och upplagt runt ett större block.

A272

Röjningsröse med en ungefärlig diameter av 6 meter. Höjden var från östra sida 0,5 meter. I övrigt var röset flackt och helt övertorvat. Stenfyllningen var gles och bestod 0,1-1,0 meter stora sten. Röset var jordblandat och sannolikt inte så gammalt.

A373

Röjningsröse 5x4 meter stort och med en höjd av 0,6 meter från lägsta punkten. Lätt välvt och övertorvat. Från södra sidan var det enbart 0,2 meter högt. Stenen var 0,1-0,3 meter stora. Möjligen ett äldre röse än övriga.

